

STUDIA OBSZARÓW WIEJSKICH

2015, volume 40, pp. 35–49

<http://dx.doi.org/10.7163/SOW.40.3>

KOMISJA OBSZARÓW WIEJSKICH
POLSKIE TOWARZYSTWO GEOGRAFICZNE
www.ptg.pan.pl

INSTYTUT GEOGRAFII I PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA
POLSKA AKADEMIA NAUK
www.igipz.pan.pl

ROLA CZYNNIKÓW ROZWOJU REGIONALNEGO W KSZTAŁTOWANIU PLANÓW EDUKACYJNYCH I MIGRACYJNYCH MŁODZIEŻY WIEJSKIEJ WOJEWÓDZTWA MAZOWIECKIEGO

IMPACT OF REGIONAL DEVELOPMENT FACTORS ON EDUCATIONAL AND MIGRATION PLANS OF RURAL YOUTH IN THE MAZOWIECKIE VOIVODSHIP

Zbigniew STRZELECKI^{1,2} • Malwina WYSOCKA²

¹Szkoła Główna Handlowa w Warszawie
Katedra Rozwoju Regionalnego i Przestrzennego
ul. Wiśniowa 41, 02–520 Warszawa

²Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego w Warszawie
ul. Solec 22, 00–410 Warszawa
biuro@mbpr.pl

Zarys treści: W artykule dokonano analizy czynników rozwoju regionalnego, które wpływają na decyzje związane z przyszłością młodych mieszkańców województwa mazowieckiego. Artykuł jest wynikiem analizy danych pozyskanych z badania potrzeb i planów młodzieży województwa mazowieckiego, ze szczególnym uwzględnieniem młodzieży z obszarów wiejskich. Badanie to miało charakter ankietowy, objęło uczniów szkół ponadgimnazjalnych. Pytano w nim m.in.: jak młodzież postrzega swoje miejsce zamieszkania, jakie są jej przewidywania dotyczące przebiegu dalszej nauki i kariery zawodowej oraz jak ocenia swoje szanse na rynku pracy. Wyniki potwierdziły znaczenie Warszawy jako bieguna przyciągającego kapitał ludzki ze względu na jakość i ofertę edukacyjną, wielkość stołecznego rynku pracy oraz warunki życia.

Słowa kluczowe: młodzież wiejska, województwo mazowieckie, plany edukacyjne, aspiracje zawodowe, migracje.

Wstęp

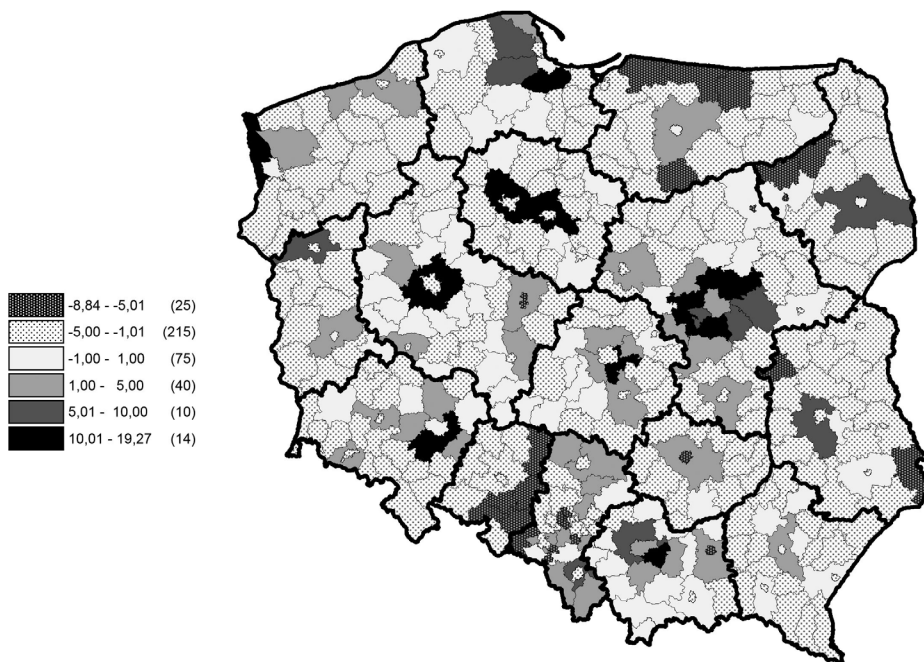
Problematykę edukacji i migracji należy postrzegać m.in. przez pryzmat czynników rozwoju regionalnego i gospodarki przestrzennej. Rozwój regionalny generuje zespół czynników, które najogólniej określa się zasobami (endo- i egzogenicznymi). Są to rzeczy lub wartości intelektualne wykorzystywane do produkcji dóbr i usług w regionie (Strzelecki 2008, s. 79). Zasoby te tworzą podstawy rozwoju regionalnego, który aby być pełnym,

powinien być procesem obejmującym zmiany zachodzące w czterech obszarach: (1) ekonomicznym – polegające na transformacji czynników i zasobów regionalnych w dobra i usługi; (2) społecznym – tzn. być podstawą zmian w sposobie, poziomie i jakości życia mieszkańców regionu; (3) – technicznym i technologicznym, mające na celu pełniejsze oraz racjonalne wykorzystanie czynników i zasobów regionu; (4) – ekologicznym, tj. procesem wymiany między człowiekiem a środowiskiem przyrodniczym. Tempo i kierunek rozwoju regionalnego decydują o konkurencyjności regionu i tworzą podstawy efektywnej polityki wspierającej procesy wzrostu gospodarczego i poprawiającej dobrobyt społeczeństwa. Jednym z istotnych składowych tych zasobów jest kapitał ludzki, którego wartość określają kwalifikacje, a one głównie związane są z poziomem wykształcenia mieszkańców.

Wyznacznikami pozycji konkurencyjnej regionu są kategorie zasobowe i instytucjonalne składające się na istnienie zróżnicowanych i elastycznych struktur gospodarek regionalnych. Wiadomo jednak, że główną rolę we współczesnej gospodarce, w coraz większym stopniu globalizującej się, odgrywają systemy miast, z czym wiąże się odchodzenie w teoretycznych odzwierciedleniach tych procesów od „geografii miejsc” na rzecz „geografii przepływow” (por. Smętkowski 2010). Oznacza to spadek znaczenia powiązań regionalnych miast, zwłaszcza dużych i metropolii, na rzecz ich powiązań w układzie globalnym. Chociaż nie do końca istnieje zgoda w opracowaniach teoretyków co do kształtowania się w przyszłości procesów rozwoju regionalnego, to należy podkreślić w tym zakresie dwie koncepcje. Pierwsza – Friedmana, tzw. płaskiego świata, związana jest ze spadkiem znaczenia odległości w procesach gospodarczych i możliwością dotarcia do sieci w obszarach uprzednio peryferyjnych pod względem wyposażenia w infrastrukturę. „Ma to umożliwić obszarom wiejskim oraz mniejszym miastom pełne uczestnictwo w globalnej gospodarce, co będzie skutkowało dyfuzją funkcji miejskich w dół systemu osadniczego i spłaszczeniem tradycyjnej hierarchii miast” (Smętkowski 2010, s. 185). Druga koncepcja – wiązana z Floridą – tzw. świata spiczastego, która oznacza, że „powstanie gęstszej sieci powiązań postawi w uprzywilejowanej pozycji dotychczasowe duże miasta skupiające przepływy w globalnej gospodarce. Ponadto metropolie, które obecnie stanowią koncentrację najbardziej innowacyjnych rodzajów działalności, będą się nadal umacniać w stosunku do mniejszych miast znajdujących się na niższych szczeblach hierarchii” (por. Smętkowski 2010). Potwierdzają to analizy procesów urbanizacji w skali świata, krajów i regionów. W Polsce w pięciu miastach o charakterze metropolitalnym zamieszkuje niemal co piąty mieszkaniec kraju. W regionach z tymi miastami ma miejsce najwyższa w skali kraju dynamika rozwojowa.

Migracje i ich cechy przestrzenne

Cechą charakterystyczną procesów rozwojowych w tych regionach jest „zasysanie” czynnika rozwojowego, jakim jest kapitał ludzki, z obszarów pozametropolitalnych do takich ośrodków i ich najbliższego otoczenia. Proces ten odbywa się poprzez migracje ludności, najczęściej w młodym wieku (głównie w wieku do 35 lat), z obszarów peryferyjnych do centrum regionu. Polska, po zmianach systemu społeczno-gospodarczego, jest najlepszym przykładem takich procesów. Ich analizy są prowadzone od szeregu lat przez Rządową Radę Ludnościową (ryc. 1).

Ryc. 1. Średnioroczne ogólne saldo migracji w okresie 2002–2012 – według powiatów (średniorocznie na 1000 mieszkańców)

Average annual migration balance in the period of 2002–2012 by districts (annual mean per 1000 inhabitants)

Źródło/Source: Sytuacja demograficzna... (2013).

Posługując się tylko saldem migracji wewnętrznych w ujęciu powiatowym można stwierdzić, że relatywnie najwyższą „atrakcyjnością” migracyjną cechują się okolice największych miast w Polsce, a więc biegunów rozwoju społeczno-gospodarczego. Na przykład w latach 2002–2013 średnioroczne saldo migracji na takich obszarach kształtowało się od 5 do 19 osób na 1000 ich mieszkańców (*Sytuacja demograficzna... 2013*). Z kolei obszary peryferyjne, najczęściej wiejskie i małe miasta, względem takich regionalnych ośrodków tracą ludność w wyniku jej odpływu. Szczególnym regionem pod tym względem jest województwo mazowieckie, w którym Warszawa i otaczające ją powiaty to biegun notujący najwyższy poziom wzrostu liczby mieszkańców poprzez napływ ludności z zewnątrz, najczęściej z obszaru pozametropolitalnego województwa.

Założenia badania

W kontekście zaprezentowanych wyżej stwierdzeń ważne są postawy ludności, szczególnie młodzieży, wobec planów życiowych i zachowań migracyjnych. Dlatego w Mazowieckim Biurze Planowania Regionalnego w Warszawie postanowiono przeprowadzić badanie z tego zakresu. Celem badania, którego wyniki zaprezentowano w niniejszym opracowaniu, było dostarczenie informacji na temat czynników mających wpływ na kształtowanie kapitału ludzkiego wśród młodych mieszkańców województwa mazowieckiego. Badanie to zostało zrealizowane w ramach projektu *Trendy rozwojowe Mazowsza*, współfi-

nansowanego ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki i realizowanego przez Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego w Warszawie¹. Przedmiotem analizy są wyniki badania potrzeb i planów młodzieży województwa mazowieckiego ze szczególnym uwzględnieniem młodzieży z obszarów wiejskich.

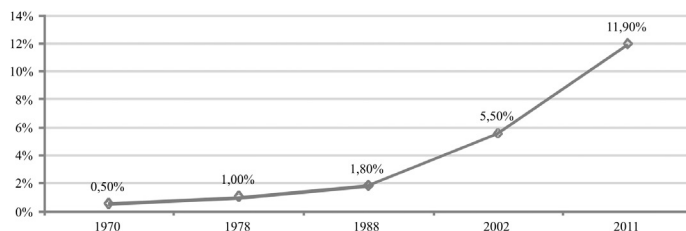
Celem niniejszego opracowania jest analiza rozkładu czynników rozwoju regionalnego w przestrzeni województwa mazowieckiego i ich wpływu na plany młodzieży w odniesieniu do ich przyszłości: edukacji, kariery zawodowej i miejsca zamieszkania. W badaniu podjęto próbę udzielenia odpowiedzi na następujące pytania:

- W jaki sposób młodzież postrzega swoje miejsce zamieszkania? Jakie oczekiwania mają młodzi ludzie w stosunku do miejsca, w którym mieszkają? Czy są one zgodne z warunkami, jakie faktycznie może im to miejsce zaoferować?
- Jakie plany na przyszłość ma młodzież kończąca naukę w szkołach ponadgimnazjalnych? Jak przewiduje przebieg dalszej nauki i kariery zawodowej? Jak ocenia swoje szanse na rynku pracy w obecnym miejscu zamieszkania, a jak w innych miejscach?
- Jakie czynniki wpływają na decyzje młodzieży dotyczące ich przyszłości, życia zawodowego i miejsca zamieszkania?
- Jak poszczególne aspekty przyszłego życia są postrzegane w zależności od płci uczniów, ich miejsca zamieszkania i rodzaju szkoły ponadgimnazjalnej, w której się uczą?

Badanie młodzieży zrealizowano z wykorzystaniem metody wywiadu kwestionariuszowego (PAPI). Populacja badania liczyła 3,5 tys. uczniów ostatnich klas szkół ponadgimnazjalnych we wszystkich powiatach województwa mazowieckiego. Próba badawcza została przygotowana w sposób zapewniający reprezentatywność na poziomie powiatów oraz na poziomie wszystkich badanych typów szkół.

W kontekście badania perspektywy edukacyjnych i zawodowych młodzieży z obszarów wiejskich województwa mazowieckiego należy podkreślić, że wyższe wykształcenie wśród mieszkańców wsi na Mazowszu było jeszcze kilkadziesiąt lat temu rzadkością. W ciągu ostatnich 40 lat wśród mieszkańców obszarów wiejskich województwa mazowieckiego nastąpił wyraźny wzrost liczby osób posiadających wyższe wykształcenie: od zaledwie 0,5% (6 tys.) mieszkańców w 1970 r. do 11,9% (190 tys.) w 2011 r. (ryc. 2). Nadal jednak istnieje duża różnica pomiędzy obszarami miejskimi i wiejskimi w tym zakresie: według Narodowego Spisu Powszechnego z 2011 r. niemal co trzeci mieszkaniec miasta na Mazowszu posiadał wykształcenie wyższe, podczas gdy na obszarach wiejskich co dziewiąty – według poprzedniego spisu w 2002 r. był to co piąty i co dwudziesty.

¹ W ramach projektu *Trendy rozwojowe Mazowsza* zrealizowano serię badań mających na celu diagnozę sytuacji społeczno-gospodarczej województwa mazowieckiego, w tym badania z zakresu: społeczno-demograficznych uwarunkowań rozwoju regionu, uwarunkowań środowiskowych, przedsiębiorczości i konkurencyjności, zagospodarowania infrastrukturalnego, policentryczności itp. Badanie potrzeb i planów młodzieży było formą uzupełnienia tych dużych bloków badawczych o analizę wpływu czynników, takich jak kapitał ludzki i społeczny, na rozwój regionu i jakość życia jego mieszkańców. Pełne wyniki badania zostały opublikowane w raporcie pt. *BAROMETR MAZOWSZA. Przyszłość kapitału ludzkiego Mazowsza w kontekście potrzeb, preferencji i planów życiowych młodzieży*, który ukazał się w ramach serii wydawniczej TRENDY ROZWOJOWE MAZOWSZA. Informacje o projekcie *Trendy rozwojowe Mazowsza* oraz wszystkie numery serii wydawniczej znajdują się na stronie internetowej www.trendyrozwojowemazowsza.pl.

Ryc. 2. Odsetek mieszkańców obszarów wiejskich w województwie mazowieckim posiadających wyższe wykształcenie w latach 1970–2011

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ze spisów powszechnych.

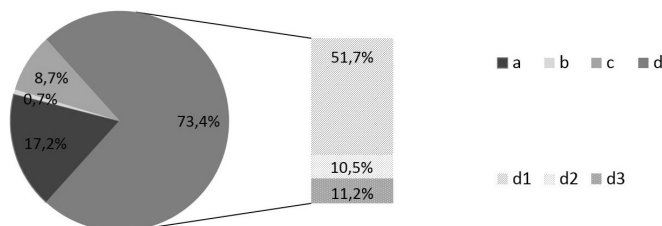
Percentage of rural residents with higher education in the Mazowieckie Voivodship in the years 1970–2011
Source: own study based on data from national population censuses.

Najniższymi wartościami poziomu wykształcenia charakteryzowały się gminy położone przy granicach województwa oraz w znacznym oddaleniu od centrów rozwojowych – można je określić jako wewnątrzregionalne peryferie rozwoju. Są to obszary, które cechuje mała dostępność przestrzenna do szkół wyższych, znajdujących się w odległych większych miastach. Jako przykłady takich obszarów można podać powiat białoobrzeski pozostający poza strefą oddziaływania Warszawy i Radomia czy też powiat węgrowski leżący poza granicami wpływów Warszawy, Siedlec i Ostrołęki.

Plany edukacyjne i zawodowe młodzieży wiejskiej województwa mazowieckiego

Moment w życiu młodzieży, w którym realizowane były badania, to dla ankietowanych uczniów etap podejmowania decyzji o dalszej ścieżce kariery: o kontynuacji nauki lub podjęciu pracy, wyborze kierunku edukacji, decyzji związanej z podjęciem nauki lub pracy, zmianie miejsca zamieszkania.

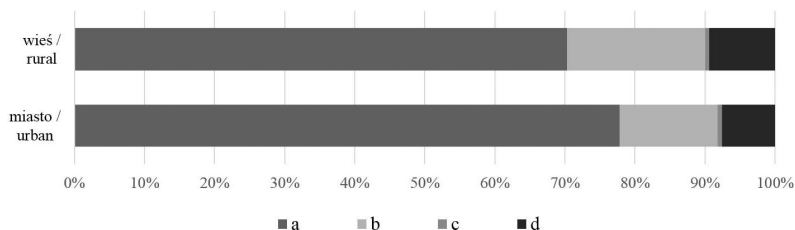
Badanie pozwoliło zaobserwować, że znaczenie wyższego wykształcenia jest dla młodzieży wysokie. Ponad połowa pytanym uczniom deklaruowała chęć podjęcia nauki na studiach wyższych po ukończeniu szkoły ponadgimnazjalnej (ryc. 3). Na podjęcie studiów decydowali się głównie uczniowie liceów ogólnokształcących i techników, natomiast na podjęcie pracy bez kontynuowania nauki uczniowie techników i szkół zawodowych.

Ryc. 3. Deklarowane plany uczniów po ukończeniu szkoły ponadgimnazjalnej: a – planują od razu zacząć pracę, b – nie planują podejmowania pracy ani dalszej nauki, c – nie mam sprecyzowanych planów, d – planują podjąć naukę: d1 – na studiach wyższych, d2 – w szkole policealnej, d3 – poprzez zdanie matury po szkole zawodowej. *Students' declarations on plans after completing secondary school: a – I want to start work immediately, b – I do not plan to take up employment or further education, c – I do not have specified plans, d – I want to continue my education: d1 – at university, d2 – at post-secondary school, d3 – by acquiring secondary school certificate.*

Źródło/Source: Grochowski i in. (2013, s. 16).

Uszczegóławiając informacje dotyczące planów edukacyjnych młodzieży, można dodać, że uczniowie zamieszkujący na obszarach wiejskich nieco częściej niż ich koledzy z miast planowali podjąć pracę od razu po ukończeniu szkoły ponadgimnazjalnej, kosztem kontynuowania nauki (ryc. 4).

Ryc. 4. Plany uczniów dotyczące nauki i pracy po ukończeniu szkoły ponadgimnazjalnej, według miejsca ich zamieszkania: a – planują kontynuować naukę, b – planują zacząć pracę, c – nie planują podejmowania pracy ani dalszej nauki, d – nie podjęłam/-em jeszcze decyzji.

Źródło: opracowanie własne.

Students' plans on learning and working after completing secondary school by their place of residence: a – I want to continue my education, b – I want to start working, c – I do not plan to take up employment or further education, d – I do not have specified plans

Source: own compilation.

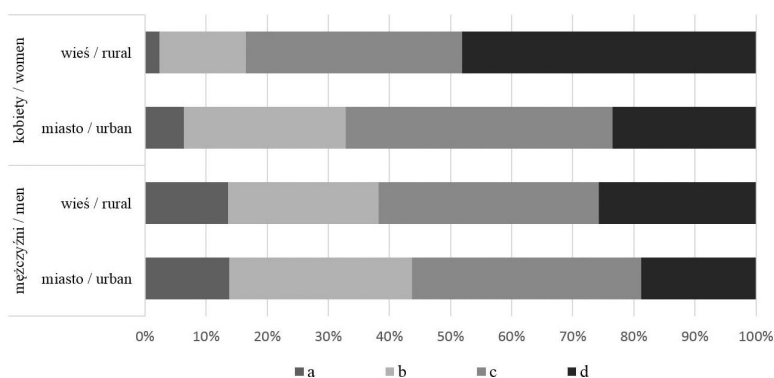
Uczniowie tuż przed ukończeniem szkół ponadgimnazjalnych rozważali dalszą naukę zarówno w trybie dziennym (33,5%), jak i zaocznym lub wieczorowym (38,8%). Dalszą naukę w trybie zaocznym chciało podjąć zdecydowanie więcej młodzieży wiejskiej niż miejskiej. Może to wynikać z ich nieco gorszej sytuacji materialnej, a przede wszystkim z gorszej dostępności do szkół wyższych. Podjęcie nauki na studiach dziennych wiązałyby się albo z przeprowadzką do miasta, gdzie jest zlokalizowana uczelnia, albo z koniecznością dojazdów do tego miejsca. Alternatywą jest podjęcie pracy, która dawałaby możliwość sfinansowania dalszej nauki w trybie zaocznym.

Największą grupą, która chciałaby podjąć studia w trybie dziennym, byli uczniowie liceów ogólnokształcących. Młodzież uczęszczająca do pozostałych typów szkół wybierała w większości naukę w trybie zaocznym lub wieczorowym. Ten wybór ma wpływ na moment podjęcia pierwszej pracy. Wśród osób, które chciały uczyć się dalej w trybie dziennym, 39,6% zadeklarowało plany podjęcia zatrudnienia dopiero po zakończeniu nauki. Z kolei ponad 90% uczniów zamierzających wybrać zaoczny tryb nauki, chciało rozpocząć pracę zawodową jeszcze w trakcie tego kolejnego etapu edukacji. Największy udział osób planujących kontynuację edukacji za granicą wśród uczniów szkół zasadniczych zawodowych może wskazywać na sporą popularność zagranicznych kursów zawodowych, promowanych przez szkoły ponadgimnazjalne. Są one dla młodzieży atrakcyjne, ponieważ znacząco zwiększają szanse na znalezienie zatrudnienia nie tylko w kraju, ale przede wszystkim za granicą, w krajach emigracji zarobkowej Polaków.

Jak wspomniano wcześniej, wśród zamiarów związanych z karierą zawodową młodzieży dominowała chęć podjęcia pracy jeszcze w trakcie dalszej nauki. Połączenie nauki i pracy pozwala zdobyć doświadczenie zawodowe jeszcze przed zakończeniem edukacji, zwiększa konkurencyjność kandydata na rynku pracy w momencie uzyskania kolejnego poziomu wykształcenia.

Decyzja podejmowana przez młodzież o dalszym przebiegu ich kariery była w dużym stopniu uwarunkowana tym, w jaki sposób oceniali oni swoje szanse na znalezienie pracy

w swoim miejscu zamieszkania. Jeśli uważali, że nie mają na to żadnych szans, deklarowali gotowość do zmiany miejsca zamieszkania, do kontynuowania nauki i poszukiwania pracy w miejscu, które ich zdaniem dałoby większe szanse na rozwój. W opinii prawie ¼ młodzieży mieszkającej na wsi ich miejsce zamieszkania nie dawało im nawet średnich szans na znalezienie pracy. Najbardziej krytyczne w tej ocenie były kobiety zamieszkałe na obszarach wiejskich (ryc. 5). Jest to widoczne zarówno w odpowiedziach na pytanie o szanse w miejscu zamieszkania, jak i na pytanie o chęć zmiany miejsca zamieszkania.

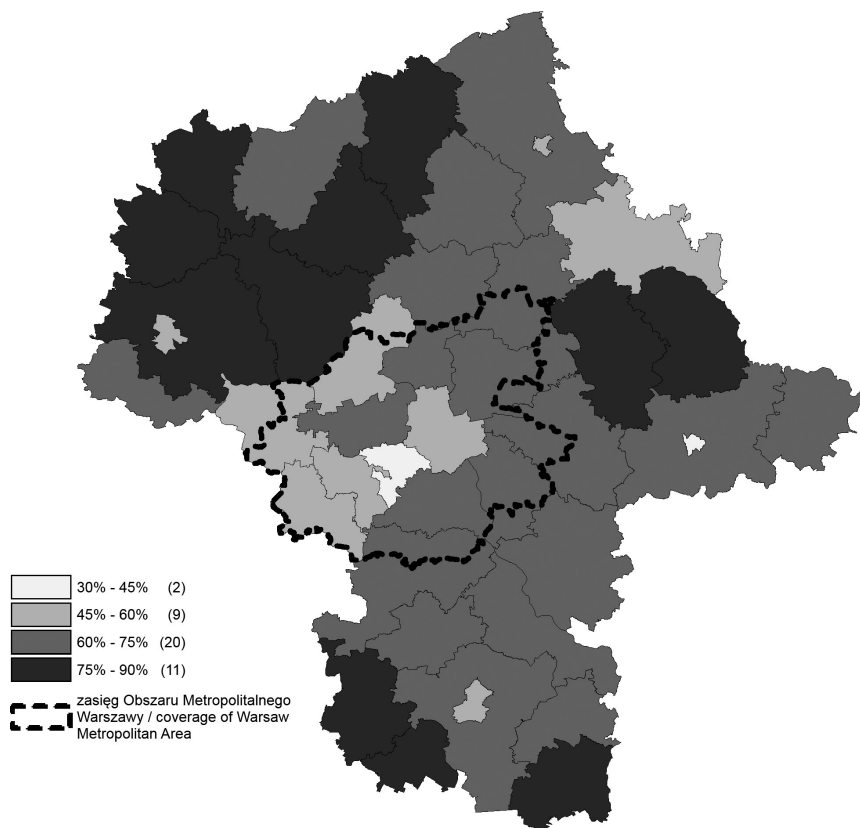
Ryc. 5. Ocena szans na znalezienie pracy po zakończeniu nauki w obecnym miejscu zamieszkania uczniów, według ich płci i miejsca zamieszkania: a – bardzo duże szanse, b – duże szanse, c – małe szanse, d – brak szans. Źródło: opracowanie własne.

Students' opinion on chances of finding a job at the present place of residence after graduation, by their gender and place of residence: a – very high chances, b – high chances, c – low chances, d – no chances.
Source: own compilation.

Niekorzystna opinia uczniów o szansach na znalezienie pracy w ich obecnym miejscu zamieszkania była związana ze słabą kondycją rynków pracy na peryferiach regionu. Najgorzej swoje szanse oceniali uczniowie z powiatów położonych poza Obszarem Metropolitalnym Warszawy, na obszarach wewnątrzregionalnych peryferii rozwoju, gdzie nie docierają wpływy gospodarcze stolicy regionu i subregionalnych centrów rozwojowych (ryc. 6). Na tych obszarach dominuje ludność wiejska i charakteryzuje je najgorsza w regionie sytuacja na rynku pracy (stopa bezrobocia na poziomie co najmniej kilkunastu procent; ryc. 7).

W odpowiedziach uczniów na pytanie o szanse na rozwój osobisty widać, że obszary peryferyjne i wiejskie były przez nich oceniane najbardziej negatywnie. Potwierdzają to także odpowiedzi na pytanie o szanse zdobycia wykształcenia i karierę zawodową w poszczególnych miastach i obszarach Mazowsza (ryc. 8). Młodzież potwierdziła tutaj, że na obszarach peryferyjnych, w małych miastach i na wsi szanse na rozwój i karierę zawodową uważała za najmniejsze, natomiast zdecydowanie najkorzystniejszą ofertę dostrzegali w Warszawie. Stolica była też bezkonkurencyjna w porównaniu z innymi dużymi miastami w regionie.

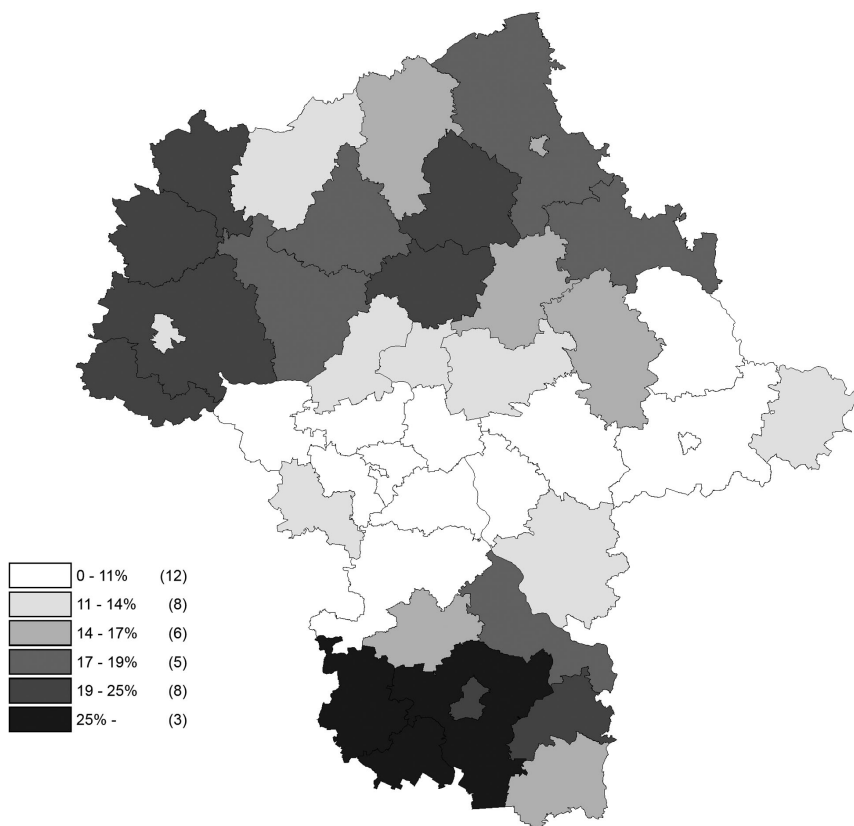
Ponad 80% młodzieży wyraziło opinię, że Warszawa daje bardzo duże możliwości zdobycia wykształcenia i kariery zawodowej. Nie jest to zaskakujący wynik, biorąc pod uwagę największe skupienie ośrodków naukowych oraz fakt, że stolica jest największym rynkiem pracy na Mazowszu i w Polsce. Inne większe miasta regionu: Radom, Płock, Siedlce, Ostrołęka i Ciechanów również dają możliwości kształcenia na studiach wyższych, ale

Ryc. 6. Odsetek uczniów deklarujących małe szanse lub brak szans na znalezienie pracy po skończeniu nauki w obecnym miejscu zamieszkania (w powiatach województwa mazowieckiego)
Percentage of students declaring little or no prospects of finding a job at the present place of residence after graduation (by districts of the Mazowieckie Voivodship)
 Źródło/Source: Grochowski i in. (2013, s. 35).

w porównaniu z Warszawą wypadły w ocenie młodzieży gorzej. Jednak miasta te, a także Obszar Metropolitalny Warszawy były przez badanych uczniów uważane za atrakcyjniejsze niż pozostałe obszary województwa pod względem perspektyw rozwoju zawodowego. Młodzież oceniła mniejsze ośrodki miejskie i tereny wiejskie zdecydowanie negatywnie – prawie 80% uczniów uważała małe miasta za obszary dające co najwyżej małe szanse na rozwój zawodowy. Taką samą opinię o obszarach wiejskich miało prawie 90% młodzieży, zaś 58,7% z nich nie widzi żadnych szans na rozwijanie tam kariery. Przy porównaniu odpowiedzi według płci ponownie wyraźna jest bardziej krytyczna postawa kobiet w ocenie szans na zdobycie wykształcenia i karierę zawodową na obszarach wiejskich (ryc. 9).

Na ocenę miejsca zamieszkania wpływa oferta tego miejsca, na którą składają się różne czynniki: dostępność do oferty edukacyjnej, szanse na rynku pracy, dostęp do różnego rodzaju usług, a także walory środowiskowe. Deklaracje ankieterowanych uczniów o braku szans rozwojowych wynikały z oceny oferty tych miejsc. Główne wady miejscowości wiejskich wskazywane przez młodzież były związane z dostępnością do szerokiej oferty edukacyjnej i możliwościami znalezienia zatrudnienia (tab. 1).

Ryc. 7. Stopa bezrobocia w powiatach województwa mazowieckiego na koniec 2011 r.

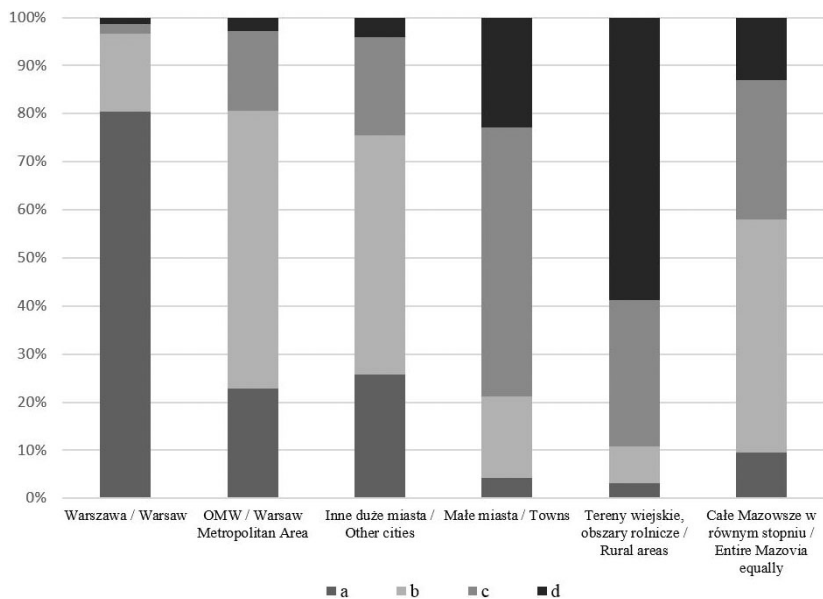
Unemployment rate in districts of the Mazowieckie Voivodship at the end of 2011

Źródło/Source: Grochowski i in. (2013, s. 35).

Pomimo słabej oceny szans wyrażanej przez mieszkańców wsi, młodzież była w większości zadowolona z warunków życia na obszarach wiejskich. Co ciekawe – takich osób było więcej na wsi niż w miastach, pomimo wskazywanych przez nie wad i braków w dostępności do wielu usług na obszarach wiejskich.

Uczniowie kończący naukę w szkołach ponadgimnazjalnych podejmują decyzję o dalszym kształceniu i ścieżce kariery, a także o miejscu zamieszkania. Często jest to uwarunkowane koniecznością przeprowadzki, aby podjąć dalszą naukę lub też poczuciem braku szans na podjęcie pracy. Przeprowadzone badanie pokazało, że około połowa (48,3%) ankietowanej młodzieży wiązała swoją przyszłość z miejscem dotychczasowego zamieszkania. 35,4% badanej młodzieży deklarowała jednak, że planuje wyprowadzić się z miejscowości, w której dotychczas mieszkała. Jako główny cel wyjazdów deklarowano Warszawę, zaś największą grupą uczniów, którzy chcieli zmienić miejsce zamieszkania, byli mieszkańcy obszarów peryferyjnych – wsi i małych miast.

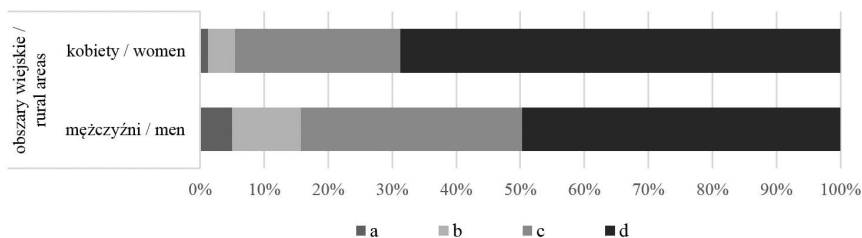
Preferencje zmiany miejsca zamieszkania były częstsze wśród młodych kobiet niż mężczyzn (ryc. 10). Wśród kobiet dominowała grupa zamierzających wyprowadzić się do innej miejscowości w granicach województwa mazowieckiego. Z kolei wśród mężczyzn przewa-

Ryc. 8. Ocena szans uczniów na zdobycie wykształcenia i karierę zawodową w poszczególnych miastach i obszarach Mazowsza: a – bardzo duże szanse, b – duże szanse, c – małe szanse, d – brak szans.

Opinion on students' chances of acquiring education and finding a job in cities and areas of the Mazowieckie Voivodship: a – very high chances, b – high chances, c – low chances, d – no chances

Źródło/Source: Grochowski i in. (2013, s. 39).

Ryc. 9. Ocena szans uczniów na zdobycie wykształcenia i karierę zawodową na terenach wiejskich Mazowsza, według płci uczniów: a – bardzo duże szanse, b – duże szanse, c – małe szanse, d – brak szans.

Źródło: opracowanie własne.

Opinion on students' chances of acquiring education and finding a job in rural areas of the Mazowieckie Voivodship, by students' gender: a – very high chances, b – high chances, c – low chances, d – no chances

Source: own compilation.

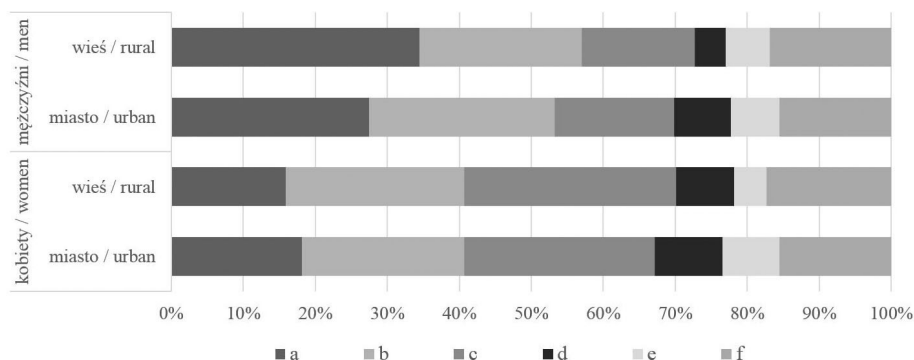
zający odsetek nie zamierzał zmieniać miejsca zamieszkania. Może być to powiązane z faktem, że to właśnie mężczyźni są spadkobiercami rodzinnych domów, gospodarstw rolnych czy też rodzinnego biznesu. Efektem większej skłonności kobiet do wyjazdów, głównie z miejscowości wiejskich i małych miast do Warszawy i innych dużych miast regionu, jest zmieniająca się struktura demograficzna obszarów wiejskich. Większa liczba mężczyzn niż kobiet może skutkować dużo mniejszą liczbą zawieranych małżeństw i rodzących się dzieci.

Relatywnie największą gotowość do migracji deklarowała młodzież zamieszkująca obszary pozametropolitalne, o niekorzystnej sytuacji na rynku pracy. Z powiatów o stopie

Tabela 1. Najważniejsze zalety i wady miejscowości wskazywane przez uczniów, według ich miejsca zamieszkania (+ oznacza zaletę, – wadę)

Wyszczególnienie	Miasto	Wieś
Dostęp do różnego rodzaju usług	+	+
Czyste środowisko, ładne krajobrazy	+	+
Łatwość dojazdu wewnątrz miejscowości i gminy oraz do innych miejsc (np. większych miast), dostępność różnych środków transportu	+	–
Dostęp do szybkiego internetu	+	
Łatwość znalezienia pracy	–	–
Wysokość kosztów utrzymania	–	–
Łatwość znalezienia mieszkania, liczba i ceny dostępnych mieszkań	–	–
Możliwość założenia własnej firmy, liczba dziedzin, w których można założyć firmę, liczba firm konkurujących		–
Wybór szkół i kierunków nauki, łatwość uzyskania lepszego wykształcenia, łatwy dostęp do szkoleń, kursów językowych		–
Łatwy dostęp do różnych możliwości spędzania wolnego czasu (kino, teatr, sporty, inne obiekty rozrywkowe)		–

Źródło: opracowanie własne.

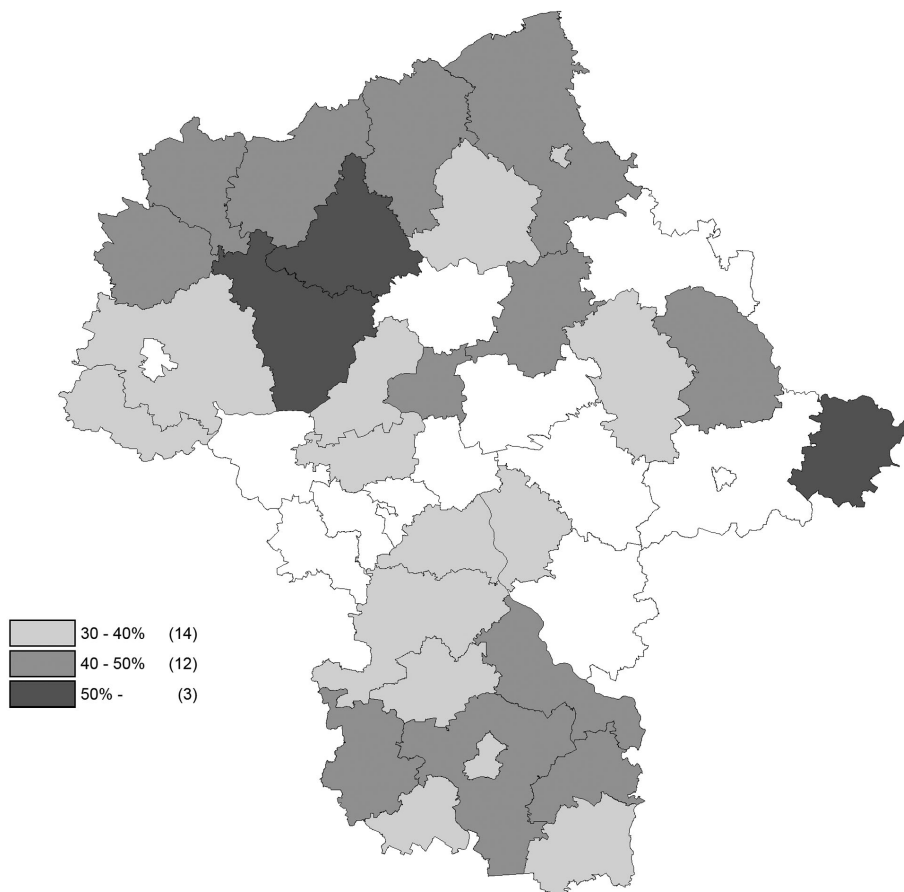
Ryc. 10. Zamiary uczniów związane z przyszłym miejscem zamieszkania, według ich płci i miejsca zamieszkania: a – nie zamierzam się przeprowadzać, b – wrócę do mojej miejscowości po ukończeniu studiów w innym miejscu, c – przeniecę się do innej miejscowości na Mazowszu, d – przeprowadzę się do innego regionu Polski, e – wyjadę do innego kraju, f – nie wiem, jeszcze nie zdecydowałem/-am.

Źródło: opracowanie własne.

Students' opinion on future place of residence by gender and present place of residence: a – not going to relocate, b – planning to return to present place of residence after graduation elsewhere, c – planning to move to another locality in the Mazovia, d – moving to another region in Poland, e – moving abroad, f – not yet decided.

Source: own compilation.

bezrobocia przekraczającej poziom kilkunastu procent chciałyby wyjechać około połowa ankietowanych uczniów (ryc. 7 i 11). Wyludnianie się obszarów peryferyjnych Mazowsza, małych miast i terenów wiejskich przez ludzi młodych, wchodzących na rynek pracy, jest obserwowane już od kilku lat. Nasilanie się tego zjawiska w kolejnych latach będzie jeszcze bardziej osłabiało potencjał rozwojowy tych najsłabiej rozwiniętych obszarów województwa mazowieckiego.

Ryc. 11. Powiaty województwa mazowieckiego, w których ponad 30% ankietowanych uczniów zadeklarowało chęć zmiany miejsca zamieszkania

Districts of the Mazowieckie Voivodship, in which more than 30% of surveyed students declared willingness to change the place of residence

Źródło/Source: Grochowski i in. (2013, s. 46).

Podsumowanie

Wyniki przeprowadzonego badania ankietowego pozwoliły na zaobserwowanie procesów nawiązujących, a zarazem potwierdzających teoretyczne koncepcje m.in. teorii miejsc centralnych W. Christallera (por. Sagan 2007), teorii biegunów wzrostu F. Perroux (1955, za Dębski 2005, s. 145), teorii geograficznych centrów A. O. Hirschmana (1958, za Stackelberg i Hahne 1998), teorii mechanizmu błędnego koła Gunnara Myrdala (1957, za Stackelberg i Hahne 1998) czy koncepcji centrum i peryferii J. Friedmanna (1973, za Stackelberg i Hahne 1998), ale także i koncepcje teoretyczne z zakresu gospodarki przestrzennej. Deklaracje i opinie młodzieży ponadgimnazjalnej są oczywiście jedynie jednym z elementów dowodzących, że te teorie i koncepcje teoretyczne są wciąż „żywe” w realiach Polski, a szczególnie w województwie mazowieckim.

Wyniki przeprowadzonego badania ankietowego pozwoliły na ustalenie najczęściej deklarowanych i najbardziej znaczących tendencji pojawiających się w odpowiedziach uczniów szkół ponadgimnazjalnych w województwie mazowieckim.

Na decyzję młodzieży o dalszej ścieżce kariery i o miejscu zamieszkania wpływa szereg czynników. Najważniejsze wskazywane przez uczniów to możliwość dalszej nauki lub jej brak, odczucia w stosunku do szans na rynku pracy. Ważnymi elementami otoczenia są także dostępność do różnego rodzaju usług oraz poczucie przywiązania do miejsca, bliskich i przyjaciół. Nie są to jednak wystarczająco silne argumenty, aby zatrzymać młodzież w miejscowości, w której nie ma możliwości realizacji planów życiowych – nauki i pracy.

Dla przyszłości rynku pracy województwa mazowieckiego ważne jest, w jaki sposób młodzi mieszkańcy podchodzą do kwestii wykształcenia oraz czasu i miejsca podjęcia pracy. Wyniki przeprowadzonego badania pokazały, że uczniowie uważają wyższe wykształcenie jako dające największe szanse na rynku pracy (choć częściej liczy się dla nich sam fakt jego posiadania, niż jego wysoka jakość). Jednocześnie badanie pokazało, że uczniowie po ukończeniu szkoły ponadgimnazjalnej czują się niewystarczająco przygotowani do wejścia na rynek pracy. Należy jednak podkreślić, że obecnie posiadanie wyższego wykształcenia nie daje tak dużej gwarancji zatrudnienia jak jeszcze kilkanaście lat wcześniej. Z danych statystycznych dotyczących liczby bezrobotnych według poziomu wykształcenia wynika, że wśród osób z wykształceniem wyższym tempo wzrostu liczby bezrobotnych jest największe.

Poprawa oferty edukacyjnej i dostępności do szkolnictwa w ostatnich kilkunastu latach przyczyniła się do wzrostu poziomu wykształcenia mieszkańców obszarów wiejskich. Problemem dla tych obszarów jest nadal ograniczona dostępność przestrzenna do usług edukacyjnych, a także ich słabsza jakość w porównaniu np. z ofertą instytucji tego typu w Warszawie (*Młodzi w liczbach...* 2012, s. 5). Lepszy poziom wykształcenia doprowadził jednak do zwiększenia aspiracji i oczekiwań młodych ludzi w stosunku do ich początkowej pozycji na rynku pracy. Przejawia się to np. brakiem akceptacji dla podejmowania pierwszej pracy za niskie stawki wynagrodzenia.

Wzrost aspiracji edukacyjnych i zawodowych jest także powodem zwiększającej się skali migracji zarobkowych. Na decyzje młodych ludzi o wyjazdach z ich rodzinnych miejscowości, szczególnie z obszarów wiejskich, wpływa także mało atrakcyjna oferta tych miejsc: ograniczone możliwości rozwoju osobistego, niska dostępność do różnego rodzaju usług oraz dostępność transportowa.

W analizie wyników badania szczególną uwagę zwrócono na plany i potrzeby deklarowane przez młode kobiety. Rola kobiety w rodzinie uległa zmianie w porównaniu z sytuacją sprzed kilkunastu, kilkudziesięciu lat. Zmiana ta, szczególnie wyraźna na obszarach wiejskich, była spowodowana m.in. zwiększoną dostępnością do edukacji. Wyniki badania pozwoliły na potwierdzenie tezy, że obecnie kobiety dążą do samorealizacji zawodowej, chcą podnosić poziom wykształcenia i realizować się zawodowo w zdecydowanie większym stopniu niż jeszcze kilkanaście lat temu. Ponieważ mężczyźni nadal pozostają w korzystniejszej sytuacji na rynku pracy, dlatego kobiety, chcąc realizować swoje aspiracje zawodowe, łatwiej akceptują konieczność zmiany miejsca zamieszkania. Wyniki badania wyraźnie pokazały, że młode kobiety z obszarów wiejskich częściej niż mężczyźni wskazywały na brak możliwości dalszego kształcenia, obawiały się trudności w znalezieniu zatrudnienia, niskich zarobków i konieczności łączenia obowiązków rodzinnych z pracą w odległym mieście. Negatywnym skutkiem migracji młodych kobiet z obszarów wiejskich jest zjawisko masku-

linizacji wsi i feminizacji dużych miast województwa mazowieckiego. Ta nierównowaga ma wpływ na malejącą liczbę zawieranych małżeństw i rodzących się dzieci oraz wzrastającą liczbę gospodarstw jednoosobowych, a także starszych samotnych osób.

Opisane zjawiska mają szczególne znaczenie w województwie mazowieckim – potwierdzają istnienie ośrodka wzrostu w Warszawie, który przyciąga kapitał ludzki i ekonomiczny, a także pozwalają przewidywać dalsze utrzymywanie się bardzo dużego wewnętrznego zróżnicowania w regionie. Dla mieszkańców obszarów wiejskich oddalonych od stolicy szczególnie dotkliwa jest słabość lokalnych rynków pracy. Uboga oferta obszarów wiejskich sprzyja drenażowi coraz lepiej wykształconych młodych ludzi, aktywnych zawodowo i przedsiębiorczych. Odptyw tego kapitału ludzkiego wpływa jeszcze bardziej negatywnie na i tak słabą kondycję gospodarczą tych obszarów.

Zjawiska zachodzące obecnie na rynku pracy, m.in. wzrastająca liczba dobrze wykształconych osób, które mają trudności ze znalezieniem zatrudnienia lub pracują poniżej posiadanych kwalifikacji, powinny być znaczące szczególnie dla instytucji edukacji. Trendy na rynku pracy zmieniają się w ostatnich latach coraz szybciej i trudno jest je przewidzieć z dużym wyprzedzeniem. Dlatego też istotne jest ciągłe dostosowywanie systemu kształcenia do realnych potrzeb rynku pracy (kształtowanie ścieżek kariery od wcześniejszych lat, identyfikacja predyspozycji zawodowych, większy nacisk na kształcenie praktyczne, popularyzacja kształcenia ustawicznego). W procesie edukacji powinno się także kłaść nacisk na elastyczność, najbardziej uniwersalne umiejętności, tj. logiczne myślenie i rozwiązywanie problemów, a także umiejętne łączenie wiedzy z różnych dziedzin z kompetencjami związanymi z wykorzystywaniem najnowszych technologii.

Literatura

- Dębski J.**, 2005, *Gospodarka przestrzenna jako nauka*, t. 2, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Finansów i Zarządzania w Białymstoku, Białystok.
- Friedmann J.**, 1973, *Urbanization, Planning and National Development*, Beverly Hills, Kalifornia, London.
- Grochowski M., Kucińska M., Wysocka M.**, 2013, *BAROMETR MAZOWSZA. Przyszłość kapitału ludzkiego Mazowsza w kontekście potrzeb, preferencji i planów życiowych młodzieży*, Seria wydawnicza TRENDY ROZWOJOWE MAZOWSZA, Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego w Warszawie, Warszawa.
- Hirschman A. O.**, 1958, *The Strategy of Economic Development*, New Haven, London.
- Młodzi w liczbach*, 2012, załącznik nr 1 do programu *Młodzi na rynku pracy. Działania na rzecz zmniejszenia bezrobocia młodzieży*, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa.
- Myrdal G.**, 1957, *Economic Theory and Underdeveloped Regions*, London.
- Perroux F.**, 1955, *Note sur la notion de «Pole de Croissance»*, *Economic Appliquee*, 8, 1–2, Paris.
- Sagan I.**, 2007, *Teorie rozwoju regionalnego i ich praktyczne zastosowanie*, [w:] G. Gorzelak, A. Tucholska (red.), *Rozwój, region, przestrzeń*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa.
- Smętkowski M.**, 2010, *Miasta i system osadniczy Polski w perspektywie europejskiej*, [w:] A. Tucholska (red.), *Europejskie wyzwania dla Polski i jej regionów*, MRR, Warszawa, s. 183–199.
- Stackelberg K., Hahne U.**, 1998, *Teorie rozwoju regionalnego*, [w:] S. Golinowska (red.), *Rozwój ekonomiczny regionów: Rynek pracy. Procesy migracyjne Polska, Czechy, Niemcy*, Raport IPISS, 16, Warszawa.

Strzelecki Z., 2008, *Polityka regionalna*, [w:] Z. Strzelecki (red.), *Gospodarka regionalna i lokalna*, WN PWN, Warszawa, s. 78–120.
Sytuacja demograficzna Polski. Raport 2012–2013, 2013, Z. Strzelecki (red.), Rządowa Rada Ludnościowa, Warszawa.

Summary

The article is a result of a study on needs and plans concerning youth of the Mazowieckie Voivodship, with a particular emphasis on rural residents. The survey was attended by secondary school students across the examined region. Questions asked in the survey focused on young people's perception of their place of residence, their anticipation for further education, career, and chances on the labor market. The study also allowed to examine factors that affect decisions of young people on their future in terms of family and professional life, as well as future place of residence.

Research findings allowed to observe processes referring to theoretical concepts, such as the central place theory of Walter Christaller and growth poles theory of Francois Perroux. In the Mazowieckie Voivodship, Warsaw is the strongest growth pole that attracts young people in terms of career and place of residence.

The most important factors determining young people's decisions on their career path and place of residence are the possibilities of further education and feelings in terms to their labor market opportunities.

The study results showed that students consider higher education as providing most advantage on the labor market. However, nowadays acquiring higher education does not ensure employment as much as several years before. Statistics of unemployment in Poland show that the growth in the number of unemployed is the greatest among people with higher education.

Expansion of education opportunities and its accessibility have contributed to the increase in education level of rural population. The same circumstances resulted in the enhancement of their aspirations and expectations concerning employment. This is also the reason for the increasing scale of migrations, especially among young women. The reasons for migration of youth to regional growth poles, mostly to Warsaw and its metropolitan area, are: low attractiveness of rural and peripheral areas reflecting in limited opportunities for personal growth, low availability of various services and low transport accessibility.

